

RENIA SPIEGEL

MET HAAR ZUS ELIZABETH BELLAK

EN SCHRIJFSTER SARAH DURAND

HET DAGBOEK VAN

*Renia
Spiegel*

Vertaling Karin de Haas

Voorwoord door Deborah Lipstadt

HarperCollins

Voor dit boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® ten behoeve van verantwoord bosbeheer.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam

Copyright © 2019 Elizabeth Bellak
Copyright voorwoord © 2019 Deborah E. Lipstadt
Copyright Engelse vertaling © 2019 Anna Blasiak en Marta Dziurosz
Oorspronkelijke titel: *Renia's Diary*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2019 HarperCollins Holland
Vertaald uit het Engels door: Karin de Haas
Omslagontwerp: Michael Storrings
Bewerking: Pinta Grafische Producties
Auteursfoto: Bellak Family Archives
Foto's omslag: Elizabeth Bellak
Kaarten binnenwerk: Jeffrey L. Ward
Ontwerp binnenwerk: Jonathan Bennett
Zetwerk: Mat-Zet B.V., Soest
Druk: Tesinska Tiskarna

ISBN 978 94 027 0327 6
ISBN 978 94 027 5822 1 (e-book)
NUR 680
Eerste druk september 2019

Originele uitgave verschenen bij St. Martin's Press, New York.

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises Limited
® en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Kaart van Polen 1939

Het getto na de sluiting op 15 juli 1942

Przemysł-getto	5 – deportatiepunt
1 – Judenrat	6 – schavot
2 – gevangenis	7 – Gestapo-hoofdkantoor
3 – ziekenhuis	8 – villa van de nazi-commandant
4 – hoofdingang	9 – begraafplaats voor geëxecuteerden

HET DAGBOEK VAN
RENIA SPIEGEL

31 januari 1939

Waarom heb ik besloten om juist vandaag mijn dagboek te beginnen? Is er iets belangrijks gebeurd? Heb ik ontdekt dat mijn vriendinnen ook een dagboek bijhouden? Nee! Ik verlang gewoon naar een vriendin. Iemand met wie ik over mijn alledaagse zorgen en belevenissen kan praten. Iemand die zal voelen wat ik voel, die zal geloven wat ik zeg en mijn geheimen nooit zal verklappen. Geen enkele mens zou ooit zo'n soort vriendin kunnen zijn, en daarom heb ik besloten om een vertrouweling te zoeken in de vorm van een dagboek.

Vandaag, lief dagboek, is het begin van onze hechte vriendschap. Wie weet hoelang die stand zal houden? Misschien wel tot het eind van ons leven. In elk geval beloof ik om altijd eerlijk tegen je te zijn. Ik zal open zijn en ik zal je alles vertellen. In ruil daarvoor zul jij luisteren naar mijn gedachten en mijn zorgen, maar je zult ze nooit aan iemand anders verklappen. Je zult zwijgen als een betoverd boek, afgesloten met een betoverde sleutel en opgeborgen in een betoverd kasteel. Je zult me niet verraden.

Ik zal me eerst voorstellen. Ik zit in de derde klas van de Maria Konopnicka Middelbare Meisjesschool.⁴ Mijn naam is Renia, of in elk geval noemen mijn vriendinnen me zo. Ik heb een jonger zusje, Arianka,⁵ dat graag filmster wil worden. (Die droom is al deels uitgekomen, want ze heeft al in een paar films gespeeld.)

Onze moeder woont in Warschau. Ik woonde vroeger in een prachtig landhuis aan de rivier de Dniester. Ik vond het daar heerlijk. Het was, denk ik, tot nu toe de gelukkigste tijd van mijn leven. Ooievaars bouwden nesten in de oude lindebomen, appels blonken in de boom-

---

4 De Maria Konopnicka Middelbare Meisjesschool aan de Grodzkastraat 4 in Przemyśl.

5 Ook wel Ariana, Jaroška, Jarka, Jara, Jarusia, Jarosia, Jakusia – de zus van Renia.

gaard en ik had een tuin met keurige, kleurrijke bloembedden. Maar dat ligt nu allemaal in het verleden. Die tijd zal nooit meer terugkeren. Er is geen landhuis meer, geen ooievaarsnest in oude lindebomen, er zijn geen appels en geen bloemen. Het enige wat me nog rest, zijn zoete, dierbare herinneringen. En de Dniester die blijft stromen, ver weg, vreemd en koud – die blijft neuriën, alleen niet meer voor mij.

Nu woon ik in Przemyśl, in het huis van mijn oma. Maar eigenlijk heb ik geen echt thuis. Daarom voel ik me soms zo droevig dat ik moet huilen. Ik huil, hoewel ik niets mis – niet de jurken, niet de snoepjes, niet mijn vreemde en dierbare dromen. Ik mis alleen mijn moeder en haar warme hart. Ik mis het huis waar we allemaal samen woonden, het witte landhuis aan de Dniester.

*Ik voel behoefte om te wenen
Wanneer ik terugdenk aan het verleden
De lindebomen, het huis, waar de ooievaars vlogen
Ver... ergens... te ver weg voor mijn ogen
Ik zie en hoor wat ik niet meer vind
De oude bomen gesust door de wind
En niemand die me nog vertelt
Over de nevel, over de stilte
Over het donker boven het veld
Dit slaapliedje zal ik altijd horen
Een weemoedige echo in mijn oren
Ons huis, onze vijver blijf ik zien
En de lindebomen bovendien...*

Maar ik heb ook blije momenten, en dat zijn er veel... Heel veel! Ik zal mijn klas aan je voorstellen, zodat je al onze onderlinge grapjes kunt begrijpen.

Mijn beste vriendin, Norka,⁶ zit naast me. Sommige mensen zullen zeggen dat ze Norka niet mogen, en andere zullen weg van haar

---

6 Ook wel Nora, Noruška, Noreńka – Renia's beste vriendin.

zijn. Ik heb haar altijd aardig gevonden, voor mij is ze altijd dezelfde lieve Norka. We hebben dezelfde gedachten, dezelfde standpunten en meningen. Op onze school worden de meisjes vaak ‘verliefd’ op onze leraren, en dus zijn Norka en ik verliefd – écht verliefd, niet zogenaamd, om een wit voetje te halen bij de leraren – op onze lerares Latijn, mevrouw Waleria Brzozowska, meisjesnaam Brühl. We noemen haar ‘Brühla’. Brühla is de vrouw van een officier die in Lwów woont. Ze bezoekt hem om de zondag. We hebben geprobeerd om via het adresbureau zijn adres te achterhalen, maar dat liep op niets uit omdat we zijn echte naam niet kennen. (We noemen hem ‘Zdzislaw’). Brühla leert ons Latijn en we zijn goed in dat vak, wat toch zeker bewijst dat we echt van haar houden.

Het volgende meisje in ons rijtje is Belka of ‘Belania’ – dik en gedrongen als driehonderd duivels! Ze kan heel goed leren en ze is er nog beter in om mensen tegen zich in het harnas te jagen. Ze is ‘stapelverliefd’ op mevrouw Skorska⁷ en trekt rare gezichten wanneer ze naar haar kijkt.

Naast Belka zit Irka (*ira-ae* = woede). Ik mag Irka niet en dat zit in mijn bloed. Ik heb deze haat geërfd: mijn moeder vond Irka’s moeder niet aardig toen zij samen op school zaten. Ik mocht Irka nog minder toen ze me op school begon te ondermijnen. In combinatie met haar oneerlijke rapporten en haar walgelijke geslijm, leugens en onoprechtheid, zorgt dat ervoor dat ik haar echt haat. Wat het nog erger maakt, is dat Brühla Irka thuis bezoekt, iets wat wij hebben onderzocht. En de moeder van Irka bezoekt Brühla bij haar thuis, wat we hebben ontdekt toen we door de ramen van het huis van Brühla naar binnen gluurden, tijdens een van de vele keren dat Nora en ik daar op haar wachtten. Alles bij elkaar kan ik dat meisje niet uitstaan! Maar aangezien we in dezelfde klas zitten, moeten we haar tolereren. En dus ballen Nora en ik gewoon onze vuisten en wachten op een kans.

De meisjes die naast Irka zitten, vind ik niet interessant, of ik vind

---

7 Olga Skorska.

ze maar een klein beetje aardig. Ik heb meer belangstelling voor het meisje achter in het klaslokaal, te weten Luna, die achter mij zit en steeds propjes naar mijn rug gooit. Ze ziet zichzelf als een heel getalenteerd en onaards schepsel. Tijdens feestjes, en eigenlijk de hele tijd, probeert ze de aandacht te vestigen op haar schoonheid (die ze niet bezit), haar bijzondere talenten (die alleen in haar eigen hoofd bestaan) en haar eigen gewichtigheid (die ze nooit heeft gehad). Luna probeert altijd de aandacht van jongens te trekken, dus draagt ze hoge hakken, werkt ze haar wenkbrauwen bij en poedert ze haar gezicht. Eerst 'leende' ze het poeder van Irka Lozińska en beweerde ze dat ze het 'alleen voor de lol' deed. Nu doet ze het helemaal niet meer 'voor de lol', maar neemt ze het volkomen serieus.

Irka Lozińska moet wel het mooiste meisje van onze klas zijn, misschien wel van de hele school. Het is niet eens erg dat ze een donkere, bijna oranje teint heeft (door het poeder, uiteraard), of dat ze een neerbuigende stem heeft en akelige dingen zegt, uitgesproken met koraalrode lippen die prachtige, sneeuwwitte tanden onthullen. Maar Irka heeft het ergste gebrek van allemaal: ze heeft tuberculose... Ja, soms bloedt ze uit haar mond en haar neus. Ik heb medelijden met haar. Ze heeft een vriendje dat gek op haar is, maar hij weet niet dat zijn vriendinnetje zo ernstig ziek is.

Irka zit helemaal achter in de klas. Naast haar zitten twee ijzige figuren: Halina (heel erg) met hoog opgemaakt haar, en Sławka, die altijd verbaasde gezichten trekt, nooit antwoord geeft en Halina onder haar tafeltje verbergt wanneer ze wil vermijden dat ze de vraag van een leraar moet beantwoorden. En dan is er de derde Irka, zo dun als een hark en spuuglelijk. Naast haar zit Elza, mijn oude buurmeisje. Ze doet alsof ze heel onschuldig is, maar ik weet dat dat maar een spelletje is. Ze haalt redelijke cijfers, maar haar rapport is altijd beter dan ze verdient. Waarschijnlijk schrijft ze haar huiswerk voor Latijn over van de derde Irka... maar wat maakt het uit?

Dan is er nog onze klassenvoorzitster, Krzyśka. Krzyśka weet niets en ze praat alsof ze noedels gevuld met zand in haar mond

heeft, maar ze is knap en ze is altijd stapelverliefd op al haar Zbyszeks, Sławeks, Leszeks, Zdisio's enzovoort. Ze is bevriend met Luna.

Vóór haar zit de eerste Eda (er zijn er drie) te buigen en te wiebelen. Eda is een 'dame met klauwen'; ze is verloofd, heeft een geweldig figuur en alles. De tweede Eda is de oude vriendin van Belka. Zij is ook verliefd op juffrouw Skorska, maar ze is niet goed in geschiedenis, wat me wantrouwig maakt. De derde Eda was een paar maanden geleden nog onze vijand. Stel je eens voor, lief dagboek, dat er een vreemde, een of andere 'zwerfer' uit de rimboe komt en meteen de baas gaat spelen, ons probeert wijs te maken dat we dom zijn en zichzelf als een 'universeel talent' ziet. Meent ze dat nou?

Luśka en Dziunka zitten voor Eda. Dziunka maakt 'nerveuze tektonische' bewegingen. Ik had een jaar lang ruzie met haar, maar daar heb ik me op de naamdag van Brühla overheen gezet. Dziunka wordt beschouwd als de saaiste persoon in de klas, en dat is ze ook. Luśka is dwaas, dom en achterlijk. Je kunt haar alles wijsmaken. Maar je kunt wel lol met haar hebben; op feestjes danst ze altijd de 'Andrusuvo-dans' met me. Ooit riep Luśka tijdens een wiskundeles: 'Juffrouw, juffrouw, ik ben al heel lang niet naar voren geroepen en ik hou zo van wiskunde!' Nora reageerde met: 'Luśka, doe niet zo dom.' 'Ik doe helemaal niet dom,' antwoordde Luśka, maar toen ze besepte wat ze had gedaan, begon ze te stamelen en sperde ze haar glanzende ogen wijd open.

Vóór hen, voor de eerste Eda, Luśka en Dziunka, staat een vreemde tafel die bedoeld is voor 'antiquiteiten'. Daarmee wordt Janka bedoeld.

Janka is de beste van de klas in 'doen alsof je dom bent' en ze redt zich alleen met hulp van anderen. Wanneer ze naar het bord wordt geroepen, heeft ze alle antwoorden op haar nagels geschreven staan. Mocht de leraar iets verdachts opmerken, dan likt Janka vlug de inkt van haar nagels en doet alsof haar neus bloedt. Janka kan heel goed huilen, jammeren en zelfs flauwvallen op commando, net als de eerste Eda, die zich plotseling duizelig voelt wanneer Pacuła op het punt staat haar te vragen een gedicht op te zeggen. Janka heeft een

bijzonder talent om scènes te schoppen. Naast haar zit Wisia, een klein schepsel dat maar iets langer is dan een meter, hoewel ze al vijftien is. De derde in de rij is Frejka of Salka. Zo nu en dan krijgt ze een zenuwtoeval; soms kan ze niets zeggen omdat ze te erg van slag is of loopt ze met komische stappen en hupjes, en vaak 'kan ze er niet tegen' om aan haar tafeltje te zitten.

Wie ik ook zou moeten noemen, is Ninka, een opmerkelijk meisje dat er heel onschuldig uitziet, maar poste restante brieven ontvangt van verschillende 'mensen', ontmoetingen heeft in donkere straatjes, eenzame mannen bezoekt en daar trots op is. Ze is best aardig. Er zijn meer meisjes zoals zij in onze klas, maar zoals ik al zei: om hen geef ik niets. Of ik wil niet met ze optrekken omdat ik een braaf meisje ben.

We zijn nu al maanden bezig een feestje te plannen. We hebben gekibbeld en geruzied, maar het feest zal aanstaande zaterdag plaatsvinden.

2 februari 1939

Lief dagboek! Ik ben altijd matig geweest in gym, dus oefen ik thuis om er beter in te worden. Ik heb zojuist mijn eerste geslaagde radslag gemaakt. Geen van mijn vriendinnen kan dat. Ik voel me triomfantelijk, hoewel ik mijn knie heb geschaafd.

5 februari 1939

Lief dagboek, eindelijk is het feest achter de rug! Ik ben zo blij. Het was een geweldig feest en iedereen had het naar zijn zin, vooral Brühla. Na het feest wachtte me echter iets droevigs. En voor de zoveelste keer dacht ik: ik wilde dat mama er was. Irka's moeder, mevrouw Oberhard, stortte zich helemaal op Brühla en begon bij haar te slijmen, wat natuurlijk gunstig zal uitpakken voor Irka en haar jongere zusje. O, lief dagboek, als je eens wist hoe moeilijk het is om iets zó graag te willen, om er zó hard voor te werken en het dan bij de finish uit je handen te zien glippen! Wat wilde ik nu zo graag? Ik weet het niet. Ik kreeg de hoogste lof van Pacuła, maar dat

kan me niet schelen (ze praatte met ons, met mij en Norka). Brühla was best aardig. Maar ik ben nog steeds niet tevreden.

Luna heeft twee keer opgetreden, en ik ook. Vandaag zag ik Brühla met mevrouw Oberhard, waarschijnlijk op de terugweg van haar huis. Ik knikte beleefd, liep langs hen heen en zei tegen Nora: ‘Wat denk jij? Ze was weer bij haar thuis, hè?’ En plotseling zie ik haar een gezicht trekken. Ik kijk om en zie dat Brühla pal achter ons loopt. Ze ziet er vreselijk uit. Ik weet niet wat er mis is met haar, ik wil haar helpen, raad geven misschien, maar de kloof tussen ons is zo groot, zo enorm groot... Misschien nog wel groter dan de kloof die mij en mama van elkaar scheidt. Zij zou me ook kunnen helpen, zij zou advies kunnen geven. Maar het is veel moeilijker, o, zoveel moeilijker om deze kloof te overbruggen.

8 februari 1939

Lief dagboek! Het is al een paar dagen geleden dat ik je over mijn leven vertelde, maar eigenlijk is er niets bijzonders gebeurd. Het leven gaat zijn gangetje, op een paar kleine uitzonderingen na. Brühla bezocht een conferentie voor leraren Latijn, dus werd Latijn gegeven door meneer Skorski. Meneer Dziedzic prees Irka de hemel in (onverdiend), Belka kreeg een slecht cijfer, ik kwam ermee weg, maar ik maak me zorgen over morgen, want dat zou weleens een heel slechte dag kunnen worden. Dat is alles wat ik je wilde vertellen.

11 februari 1939

Vandaag regent het... Wat een trieste, grijze dag. Maar ik voel me niet triest, ik weet niet waarom. Misschien komt dat door het idee van het vertrek naar Canada, hoewel het daar misschien helemaal niet zo leuk zal zijn. Of misschien komt het doordat ik een Griekse vaas aan het maken ben. Hoe dan ook, ik ben niet zo droevig als ik meestal ben wanneer ik op regenachtige dagen bij het raam sta en de tranen tel die langs het venster sijpelen. Het zijn er een heleboel. Eerst een kleintje, dan een grotere, dan de vijfde, de zesde... En ook

nog twee op mijn wangen. Ze stromen allemaal omlaag, alsof ze op de natte, modderige straat willen vallen, alsof ze de straat nog viezer willen maken, alsof ze die lelijk willen maken, nog lelijker dan hij al is. Maar vandaag is een raadsel. Als... Als een vuilnisbak. Iedereen denkt dat de vuilnisbak niet veel voorstelt, dat hij eigenlijk niets is. Maar dat is niet zo. Ik weet het niet. Anderen zullen me misschien uitlachen, maar jij begrijpt me vast, lieve vriendin. Het punt is dat ik soms denk dat levenloze voorwerpen kunnen praten. (Eigenlijk zijn ze helemaal niet levenloos. Ze hebben een ziel, net als mensen.) Soms denk ik dat de waterleidingen giechelen. En ik ben niet de enige die dat denkt, dus moet het waar zijn. Andere mensen geven andere namen aan het gegiechel, het komt nooit bij ze op dat dat is wat ze horen: gegiechel. Of een vuilnisbak:

Wat een nacht!

Wat heb ik lang op het donker gewacht!

Ik ben het hier helemaal zat

Het was beter in de stad

Zo comfortabel, zo licht en zo warm.

Zo jammer, een pagina kwam los

Uit een weekblad over de bios

Gisteren kochten ze me pas

En ik lig al bij het vuilnis zonder dat iemand me las

Jij zag in elk geval nog dingen

Je hebt de wereld horen zingen

In de kiosk werd jij met rust gelaten

Terwijl ik schreeuwend moest rennen door de straten

Je kunt maar beter wekelijks worden uitgegeven

Dan als dagblad te moeten leven

Ik was er klaar voor en ik trek het me niet aan

Dat ik bij het vuilnis ben gedaan

Zei het pakpapier onaangedaan

Ik was een tijdschrift voor de jeugd

Mijn prachtige illustraties brachten vreugd

*Vol met kleur en leven
Dat het vuilnis zal overleven
Zelf zit ik anders in elkaar
Dan een tijdschrift, of pakpapier zelfs maar
Dus laat me je vertellen, ik wil hier niet zijn
Blijf bij me weg, of ik verdwijn!
Dat zorgt bij het vuilnis voor heel wat commotie
Wat?! Hoe brutaal! Wat een emotie!
In een wolk vlogen de papieren
Uit de vuilnisbak als veren
De volgende dag wekte het tafereel verbazing
De mensen zagen het als een waarschuwing
Dat iemand de papieren niet had weggegooid
Maar ze zomaar op de grond had gestrooid*

Renia

Ik stuur je liefs, maar nu moet ik gaan zitten en blokken.

13 februari 1939

Is er een ergere dag denkbaar dan maandag de dertiende? Maandagen zijn op zich al erg, en nu is het ook nog eens de dertiende. Wat een pech! Het was zeker geen goede dag voor mij. Boven op alle andere pech zit ik op school. We hebben Latijn en Brühla komt binnen, dus ik denk dat ze een proefwerk gaat afnemen. Maar nee. Oké, nog beter (denk ik), ik ben veilig. Maar ze wil dat we een opstel schrijven op een vel papier dat we uit ons schrift scheuren. Het mijne werd ongeveer zo goed als je zou verwachten op maandag de dertiende. Op een slechte dag ging het serieus slecht. Waarom? Jee-tje... Goede vraag, waarom?

Alleen iemand die niet bijgelovig is, zou dit vragen. Precies, dus ten eerste: ik had school gemist en daardoor had ik bepaalde formulieren niet. Ten tweede: ik moest de hele tijd lachen. En ten derde: het opstel werd geschreven op afgescheurde stukken papier die ik niet erg respecteerde, dus nam ik het niet serieus, en dacht ik dat

Brühla de vellen niet eens zou innemen. Bij aardrijkskunde barstte er plotseling een gevecht los om de stoelen. Ik deed er niet eens aan mee, maar toch viel ik buiten de boot. We moesten ons door het klaslokaal verspreiden. Ik heb al vaak gezegd dat ik niet zwak ben, en dus liep ik stilletjes met Nora naar het laatste bureau.

Gruca komt naar me toe en zegt dat ik ergens anders moet gaan zitten. Dat wil ik niet, ik zeg dat ik prima zit waar ik zit. Zij gaat door en ik ga door.

‘Wegwezen!’

‘Maar ik heb niets gedaan.’

Enzovoort. Uiteindelijk besef ik dat ik er niet mee wegkom, en dus ga ik een andere plek zoeken.

‘Daar is een plekje, ga daar maar zitten,’ zegt Gruca.

‘O, juffrouw, niet daar. Ik ben zo teer, ik word snel verkouden. Bij de kachel krijg ik het misschien te heet en loop ik een longontsteking op,’ antwoord ik.

Het is tijd om hier een eind aan te maken.

‘Oké, hier dan,’ zegt Gruca weer.

‘O, niet bij de deur! Hoe kan ik bij de deur gaan zitten, met mijn tere gestel?’

Uiteraard ligt de hele klas dubbel van het lachen.

Ik besef dat ik geen keus heb en ik ga uiteindelijk ergens anders zitten, maar ze heeft het wel vier keer moeten vragen. Nora zit al die tijd onder de tafel, en ik blijf gekkigheid uithalen. Ik zeg tegen Gruca dat ik de kaart niet kan zien. Ik doe alsof er een schoolinspecteur aan komt. Waarschijnlijk waren er nog een heleboel andere avonturen, maar ik ben blij dat deze bijzonder slechte dag erop zit.

14 februari 1939

Vandaag waren de oudergesprekken. Het ging niet al te best, door de ellende van gisteren. Brühla zei dat mijn opstel vreselijk was, dus nu heb ik iets om me druk om te maken.

15 februari 1939

Vandaag niets bijzonders. Przemyśl bereidt zich voor op een gasaanval en ik bereid me voor op een zenuwtoeval. En dat allemaal vanwege afgelopen maandag! Bij scheikunde werd ik naar het bord geroepen. Ik was voorbereid! Verdorie, Dziedzic probeerde me erin te luizen.

26 februari 1939

De afgelopen paar dagen heb ik het druk gehad. Arianka is er. Morgen hebben we een bijeenkomst en ik moet mijn verslag schrijven.

28 maart 1939

God, ik ben zo droevig, zo ontzettend droevig... Het liefst zou ik huilen, jammeren en snikken. Hoe kan ik in woorden uitdrukken hoe vreselijk ik me voel? Nee... dat is onmogelijk. Mama is net vertrokken, en wie weet wanneer ik haar terug zal zien. Een paar dagen geleden heb ik ruzie gehad met Nora, dus ben ik gedwongen om op te trekken met Irka, wat niet meehelpt.

En dan zijn er herinneringen... Ze zijn er altijd, en hoewel ik erom moet huilen, hoewel ze mijn hart breken, zijn ze zo zoet. Het zijn herinneringen aan de beste tijd in mijn leven. Het is al lente! De lente was daar zo mooi. De vogels zongen, bloemen stonden in bloei, het was een en al hemel, hart en geluk! De mensen daar zouden nu aan de vakantie denken. Het was heel anders dan hier. Zo rustig, zo warm en zo vriendelijk; ik was er zo gelukkig.

Op de avond van de Seder wachtte ik op Elijah. Misschien kwam deze heilige oude man ooit blije kinderen opzoeken. Maar als hij alleen arme mensen bezocht, als hij nooit in onze wijdgeopende deuren verscheen, als hij zich nooit aan me liet zien, dan moet hij nu wel komen, nu ik niets meer heb. Niets, behalve mijn herinneringen. Opa voelt zich niet goed. Mama maakt zich ernstige zorgen om me. O! Ik ben zo ongelukkig! Soms eet ik expres niet, om te vermijden...

*Het wacht me overal op
Terwijl het zich verstopt
De spookachtige handen
Proberen me te vangen
Het fluistert in mijn oor
Het enige wat ik hoor
Het roept me luid, het wacht me op
Het wiegelt trots met zijn vingertop
Het wacht me op, en zonder genade
Slaat het me heel stilletjes gade...*

2 april 1939

De feestdagen zitten erop. Ik heb er geen plezier aan beleefd. Ik ben nog steeds boos op Nora. En Irka liet me maar niet met rust, dus heb ik wat tijd met haar doorgebracht. Op het laatst had ik niet eens meer een goed boek om te lezen. De vakantie komt eraan. Ik leer nu Frans, en als er geen oorlog meer is, ga ik misschien wel naar Frankrijk. Ik had al eerder zullen gaan, maar Hitler heeft Oostenrijk bezet, en daarna Sudetenland, Tsjecho-Slowakije, Klaipeda,⁸ en wie weet wat hij hierna zal gaan doen. Hij beïnvloedt ook mijn leven. Ik wil een gedicht schrijven voor Arianka. Ik zal heel blij zijn als het goed wordt.

*Een kippetje voelde zich niet goed
En ging vlug bij de dokter op bezoek
Zonder omhaal sprak ze: 'Goedemorgen,
Kunt u me helpen, want ik maak me zorgen!
Voel ik me boos, dan tintelt er iets,
Dan steekt er iets en prikkelt er iets
(Het laat me niet los, zo erg als ik lijd!)
Het duizelt me de hele tijd*

---

8 Dit zijn de gebieden die in 1938 en 1939 door nazi-Duitsland zijn geannexeerd, voordat de Tweede Wereldoorlog uitbrak.

*Ik heb geen honger, mijn maag gaat tekeer
Al nachtenlang slaap ik niet meer
Overdag ben ik almaar moe
En door de hoofdpijn ben ik er slecht aan toe
Mijn gezicht ziet grauw als nooit tevoren
En kraait mijn man bij het ochtendgluren
Dan zie ik paars en zwart
En slaan de zenuwen me om het hart
En beste dokter, u moet weten
Dat ik overal van ga zweten.
Van zoveel serieuze kwalen
Ging het hoofd van de dokter behoorlijk malen
Hij dacht diep na en raadpleegde zijn boeken
Om naar een mogelijke genezing te zoeken
Uiteindelijk sprak hij: 'Ga terug naar je stok.
Ik kan je niet helpen, je tijd zit erop.'
'Mijn tijd zit erop? Dat kan toch niet kloppen!'
Sprak het kippetje ernstig geschrokken
'Mijn beste dokter, wees niet zo'n bruuut
Ik kan toch niet sterven zo acuut!'*

7 april 1939

*Ja... O ja... De vogel zingt zijn lied
Het is o zo lang geleden
Zoveel uur voorbijgeleden
Allemaal eender, want de tijd vliegt*

Het is triest... om van te huilen... treurig. Ik heb geen nieuwe jas en deze is oud en versleten. Ik heb geen nieuwe schoenen, zoals al mijn vriendinnen. En hoewel ik mezelf troost met de gedachte dat ik mooie dromen heb voor de toekomst, ben ik toch verdrietig. Heel Przemysł is opgedoft, iedereen draagt glanzende nieuwe schoenen (dat zie je aan de zolen en je hoort het aan de stemmen die hier en

daar verzuchten: 'Ooo, blaren!'). En iedereen heeft een plechtige uitdrukking op zijn gezicht, zoals het hoort op een feestdag. Ik weet alleen niet waarom deze feestelijke stemming me doet denken aan die keer dat de luchtaanvaloefening werd gehouden.

'Meneer Sztajner, laat me u zeggen: wat een schijnvertoning!'

'Ongelooflijk! Ja, toch? Ze hebben me tot commandant benoemd, mijn beste man. Ik ren de hele dag rond als een kip zonder kop. En ik heb geen idee wat ik moet doen!'

'Ja, ja. Grappenmaker. Wat nog meer?'

Zulke gesprekken hoor je door de hele stad.

'Beste vriend, wat ik je brom, dit riekt naar oorlog.'

'Jazeker. Het eind van de wereld is nabij... Ik heb iets gehoord over een bomaanval. Maar de mensen zeggen dat er geen oorlog komt, mijn vriend. Gewoon dat ze elkaar te lijf blijven gaan, die aan de onderkant en die aan de bovenkant.'

'Geen oorlog, zeg je?! Volgens mij komt er wel oorlog. Jij, mijn vriend, jij weet het niet, maar ze hangen altijd posters op voor de oorlog. Je ziet ze komen en gaan, en dan, mijn vriend, breekt er plotseling oorlog uit.'

'Sirenes?! Een alarm! Doe de lichten uit! Sluit de gordijnen! Kaziu, pak een pan en ram erop, vlug,' schreeuwt de commandant.

'Waar heb je het over, mijn beste buurman? Er staat duidelijk dat je bij een alarm op een stang moet slaan,' zegt de buurman.

Buurman twee: 'Hoe kom je daar nou bij? Ben je niet goed snik? Als het alarm klinkt, moet je niets doen. Gewoon rustig in een deuropening gaan staan.'

C: 'Volgens mij ben ik hier de commandant en weet ik wat we moeten doen! Luister, overal wordt alarm geslagen, Kaziu! Een pan én een stang, sla op allebei.'

N: 'Meneer, en een armband dan?'

C: 'Pardon?! Vertel me niet wat ik moet doen. Als je me blijft tegenwerken, dien ik direct mijn ontslag in. En jij moet natuurlijk een boete betalen.'

Buurvrouw: 'Kan het wat zachter? Ik heb net de kinderen in bed

gelegd en jullie maken een heleboel herrie. Wat is er aan de hand? We hebben orde nodig. Laat fatsoenlijke mensen gewoon hun leven leiden. U bent de commandant, en in plaats van te zorgen voor rust en orde veroorzaakt u herrie in de buurt, houdt u de kinderen wakker en jaagt u fatsoenlijke mensen uit hun bed?’

C: ‘Maar mijn beste dame, er was een alarm...’

Buurvrouw drie: ‘Wat voor alarm, wat voor alarm?! Mevrouw Pietroszkowa, hebt u het gehoord? Ik heb de kinderen net in bed gelegd. Henio is ziek, de dokter zegt dat hij rust nodig heeft. En nu al deze commotie in het gebouw, midden in de nacht. Ongehoord! Hebt u ooit zoiets gehoord?’

Mevrouw Pietroszkowa: ‘Nou, mijn beste, wat een tumult.’

Buurman: ‘Zei ik niet dat we hier gewoon rustig moeten blijven staan en wachten tot...’

Zosia: ‘Mijn moeder heeft migraine. Ze zegt dat jullie stil moeten doen, anders belt ze de politie.’

C: ‘Ik ben de commandant, de verantwoordelijkheid ligt bij mij. Dus ik doe wat ik juist acht, en ik trek me niets aan van allerlei kwalen. Kaziu, ram nog een keer op dat vat!’

Agent: ‘Wat is hier aan de hand? Ga terug naar jullie appartementen. Het alarm is allang voorbij. Al dat geschreeuw! Dat lawaai! Ik schrijf een bon uit. Alle bewoners van Nieszczęśliwska-straat 13 krijgen een boete voor geluidsoverlast.’

P: ‘Lekker, zo’n commandant!’

4 mei 1939

Ik heb je al een poosje niets verteld. Waarom? Weet ik zelf wel waarom? Ik leer nu Frans en ik ga naar Jerschina.⁹ Ik heb een opstel geschreven over Romeinse schilderkunst en nu ben ik begonnen met het schrijven van een Duitse tekst. Gisteren, op 3 mei, heb ik meegedaan aan een mars, en daarom voel ik me vandaag niet lekker. Ik

---

9 Stanisław Jerschina – specialist in de Poolse taal- en letterkunde, leraar, stichter en directeur van de lerarenopleiding in Kielce.

ben helemaal doorweekt geraakt in de regen. Er is veel veranderd sinds mijn laatste gesprek met jou. Mama en Arianka zijn naar Łódź vertrokken. Ik sta op slechte voet met Brühla. Ze heeft me geen beurt gegeven bij Grieks en ze heeft tegen het hoofd gezegd dat ik de hele tijd met Nora rond loop te dwalen. Dat zegt Irka tenminste, maar Irka is gek op roddelen. Er was een feest op school, maar ik ben niet gegaan. Luna liep zich ontzettend uit te sloven. Om de een of andere reden heeft die idioot zich in het hoofd gehaald dat ze mijn rivale is! Mijn rivale! Haar voordracht kan me niets schelen. Nee, het kan me niet schelen, ik heb er gewoon een beetje verstand van. Ik schep ook niet op over mezelf. Maar ik heb het gevoel dat zij op een dag een cabaretartieste wordt (dat zie je aan haar haar en haar bewegingen), terwijl ik andere plannen heb (denk ik), dus onze wegen zullen elkaar niet kruisen en het is dom om te zeggen dat Luna mijn rivale zou kunnen zijn. Vandaag roep ik de oorlog uit – een interne oorlog. Ik heb het haar gisteren verteld, en ik ga me eraan houden. Wat er gebeurde, was dat ze me niet in de rij wilde laten, op mijn eigen plek. Uiteindelijk kwam de commandant en zei dat ik met Luna van plek moest wisselen. Toen zei ze tegen me: ‘Ik wist dat je gelijk had, maar ik wilde je treiteren!’ Ze wilde me treiteren! Haha, dat is gewoon grappig. Luna, die volledig van mij afhankelijk is bij Latijn, en eigenlijk bij alles. Dus ik zei tegen haar: ‘Je wilde me treiteren – nou, dan zal ik dat ook bij jou doen.’ En dat ga ik doen ook, tot het eind, want dat wil ik.

7 mei 1939

Mei. Wat een rare mei is het. Zo triest... Brr... Het regent. Te bedenken dat het al mei is, mei, en dat ik nog geen boom in bloei heb zien staan, geen velden heb geroken bij het wakker worden, mijn velden... Het regent. Het is goed dat het regent. De laatste tijd hou ik van regen, omdat ik in elk geval weet dat het dáár ook zo was wanneer het regende. Gisteren ben ik naar een feestje geweest en heb ik met Nora over allerlei dingen gepraat, over de verschillende doelen die mensen in hun leven hebben, over de voordelen van studeren. Ik

vind het heel fijn om te praten wanneer ik weet dat de ander me begrijpt...

*Zie de maan in stilte tevoorschijn komen
Om te schitteren voor hen die dromen
Terwijl op de grond een straat schel dendert
Knarsend van het hete, vermoeiende werk
Het luide ra-ta-ta van mensenvoeten
Echo's van geplaveide straatjes
Grijze karren en hun wielen
Kreunend in de avondfile
Taxi's zoeven vlug vooruit
En rode trams glijden soepel voort
Op hun rails van staal
Ze stoppen alleen nu en dan
Om nieuwe mensen in te laden
En zonder klagen weer verder te rijden
Aangedreven door vurige hitte
Hoog in de azuurblauwe lucht
Beweegt ook de zilveren schijf van de maan
Maar niemand ziet zijn vlucht
Op de grond neuriet een straat: 'Woehoe'
Snoeren van heldere lichtjes
Verlichten de nacht voor hen die dwalen
Zo vreemd gedrapeerd
Rond etalages van winkels en affiches op palen
Enorme elektrische straatlantaarns
Staan onder het zilver van de trillende maan
Niemand kijkt vol verrukking omhoog
Want de lichtjes op straat verblinden het oog*

Renia

*Wanneer ik door mijn raam kijk
zie ik dezelfde daken, dezelfde winkels
ik zie dezelfde goten, genesteld in de muren
alleen de mensen op straat veranderen
zelfs de weg, glimmend en glad na de regen
zelfs de mensen, de overburen, zijn hetzelfde
de advocaat met de bril en zijn dochter
de drogist van boven, de conciërge in zijn hok
twee bedienden en de grijze dame op de tweede verdieping
en hier een meisje, een pop, een clown, een aap, speeltjes overal
ze openen hun luiken altijd op dezelfde manier
en kijken dagelijks omlaag naar de straat en de rivier
de huizen kijken ook, net als de ruiten, knus sluimerend
en alleen de mensen in de straat veranderen, of zo lijkt het*

18 juni 1939

Vandaag ben ik jarig. Ik wil niet aan treurige dingen denken, aan het feit dat ik niet daar ben... Stil! Dus in plaats daarvan denk ik aan alle nuttige dingen die ik tot nu toe in mijn leven heb gedaan.

Een stem: 'Geen.'

Ik: 'Ik haal goede cijfers op school.'

Stem: 'Je hebt ze niet verdiend. Wat nog meer?'

Ik: 'Niets. Ik wil graag naar Frankrijk.'

Stem: 'Wil je beroemd worden?'

Ik: 'Ik zou graag beroemd zijn, maar dat gaat niet gebeuren. Dus wil ik gelukkig zijn, heel gelukkig.'

Morgen is de laatste dag van het schooljaar, maar dat kan me niet schelen. Niets kan me schelen... Niets... Niets.

Ik vind Jerschina weer heel aardig, maar Brühla niet zo. Ik heb het Nora niet verteld, ik wil niet dat ze zich zorgen maakt. Morgen zal ik je over ons reisje vertellen.